

Milčo Mančevski

Foto: Osebni arhiv Milčo Mančevski

Milčo Mančevski, letnik 1959, je svetovno znan makedonski režiser in scenarist, živeč v New Yorku

Darka Zvonar Predan

Njegova življenjska zgodba, zgodba dečka iz Skopja, ki je rosno mlad odšel na drugi konec sveta, v Ameriko, in uspel, je naravnost filmska, čeprav se Mančevski rad pošali, da bi njemu samemu bila dolgočasna, ker je ta film že gledal. Zadnje tedne se je Mančevski, ki je leta 1994 zaslovel s kultnim filmom Pred dežjem, mudil v rodni Makedoniji, kjer so po kinematografih začeli vrteti njegov najnovejši film Kajmak, potem ko je uspešno prestal svetovno premiero na filmskem festivalu v Tokiu in nato še na Tajvanu. Z upanjem, da ga bodo kmalu imeli priložnost

videti tudi slovenski gledalci, sva se lotila pogovora za naš časopis.

Najprej me zanimajo vaše podobe iz otroštva. Do kod sega vaš spomin? Vse do katastrofalnega, tudi naravnost filmskega potresa julija 1963? "Spominjam se slik iz otroštva: z mamó sedim v fičku na glavnem trgu, pred knjigarno, ali blizu parka, spet v fičku, jem pleskavico in berem stripovsko revijo Pingvin, na zeleni naslovnici se kozmonavti borijo s stegozavri. Spominjam se tudi vlaka, v katerem berem kavbojski strip, verjetno se vračamo z obiska pri babici in dedku v Velesu, sprevodnik ošteva mamó, najbrž je kupila napačno vozovnico zame. Spominjam se ogromne luknje, velike kot mestni blok, in oranžne zemlje, izkopane verjetno za gradnjo tovarniške hale v železarni, oče uči mamó voziti fička, jaz pa sedim na zadnjem sedežu ... Da, spominjam se tudi potresa, kako se oče in mama natezata, kdo me bo vzel v naročje in nesel ven, medtem ko trese, trese, a to vidim od spodaj, iz žabje perspektive, jasno, tja bi bilo treba postaviti kamero za najbolj pregleden kader. Potem se na pločniku zberejo vsi sosede, se preštevajo in ugotovijo, da manjkata sosed Kosta in njegova žena Lela. Hitijo kopati pod ruševinami in ju najdejo živa in zdrava, a ju je sram stopiti na ulico, ker sta spala gola."

Potres je vaša družina preživel, ste pa le nekaj let zatem, še ne sedemleten, izgubili mamó in pri štirinajstih še očeta. Kako je to vplivalo na

vaše odrasčanje in morda kasneje tudi na ustvarjanje?

"Takšne stvari vplivajo na vse mogoče načine, ker verjetno definirajo tudi svetovni nazor. Ko je mama umrla, sem se še bolj povezal z očetom. Vodil me je na vsa službena potovanja - avto-

Ne verjamem v nacionalne kinematografije, ampak v avtorje in dela

nekdaj sem užival v pisanju. Obenem mi je bila vŕeč reakcija, veselil sem se, da mi uspeva komunicirati s pisanjem, da imajo ljudje radi to, kar pišem. Ko je oče umrl, so mi pomagale tete, a sem v bistvu živel sam, in to je bilo dobro. Od nekđaj sem bil razmeroma neodvisen, mama me je verjetno preveč razvajala, oče pa je bil zelo liberalen, dovoljeval mi je skoraj vse, tako da sem sam sebi postavljaj okvir. Ko je umrl še on, sem postal res samostojen, sam sem skrbel skoraj za vse. Ta neodvisnost mi je godila in pokazalo se je, da je odločilna za osebno svobodo, pa tudi za profesionalni uspeh."

Pisali ste tako dobro, da ste že kot osnovnošolec prejeli priznanje iz rok samega nobelovca Iva Andrića. Vam je pisanje scenarija tudi sedaj kot režiserju najpomembnejši del posla?

"Da, pisanje mi je od nekđaj najljubša stvar. Včasih se šalim, da sem postal režiser, da mi ne bi kak režiser uničil scenarija. Res rad pišem in zlahka si zamišljam samega sebe kot uličnega pisca pisem za nepismene prebivalce Kalkute ali Latinske Amerike. Užival bi v tem. Da, scenarij je najpomembnejši - ne moreš napraviti dobrega filma s slabim scenarijem. Pri ustvarjanju filma mi je pisanje najljubši del procesa, poleg njega pa še vaje z igralci in montaža. Vse troje je razmeroma abstraktno, v nasprotju s snemanjem, ki je dokaj eksaktno in zato dolgočasno. Bil bi zelo srečen, če mi nikoli ne bi bilo treba na filmski set."

Je res le malo manjkalo, da bi bila poklicna kolega, saj ste kot gimnazijec razmišljali o novinarstvu kot svojem poklicu? Še kot dijaku vam je uspel veliki met, na Poljskem ste intervjuvali samega Andrzeja Wajdo. Ste danes hvaležni svoji gimnazijski profesorici logike, ki vas je z opozorilom o cenzuri in uredniških pritiskih, ki jih boste doživljali kot novinar, preusmerila drugam?

"Absolutno. Takrat sem se videl kot pisca, ki se bo, ko odraste, preživljal z novinarstvom. Že pri petnajstih sem objavljaj v profesionalnih publikacijah v Makedoniji in Jugoslaviji. Pri nepolnih sedemnajstih sem dobil ponudbo, da bi delaj kot profesij

onalni novinar. Profesorici, ki jo omenjate, je ime Olga Peševska in ta en pogovor na hodniku pred profesorsko pisarno mi je spremenil življenje. Bilo bi lepo, če bi bili tudi kot odrasli tako prožni, pripravljeni sprejeti nasvet, razmišljati o spremembi."

Najprej ste v Skopju študirali umetnostno zgodovino in arheologijo. Študija filmske režije tedaj, konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih, v Makedoniji še ni bilo, rešitev je bila tujina. ZDA niso bile vaša prva izbira, hoteli ste študirati na Poljskem. Zgodba o tem, zakaj vam, čeprav ste se ponašali z naslovom dijaka generacije, to ni uspelo, je zgovorna in najbrž še vedno aktualna. Priložnost so dobili neki drugi otroci vplivnih ali vsaj primernih staršev v Skopju. So pedigre in zveze v Makedoniji tudi danes pomembnejši od osebnih kvalitiet in znanja?

"Absolutno. Zdaj je še slabše. Tukajšnji ljudje so v času Jugoslavije živeli bolj varno in standard je bil boljši, toda ni si treba lagati – nepotizem in implicitna korupcija sta vladala v Makedoniji že takrat. Sam sem odšel, da bi študiral film, da bi spoznal drugo kulturo, da bi si dal priložnost spremeniti se in rasti, a tudi zato da bi bil čim dlje od grobih uslužbenk za okenci, od medicinskih sester, do katerih si prišel samo mimo vrste, od blagajničark, ki te oštevajo, če zahtevaš vrnitev drobiža, ki ti pripada, od zvez, potrebnih za zaposlitev in dobre fakultete. Nepotizem in korupcija sta tukaj način življenja od nekdaj. Minulega maja sem objavil video z naslovom Nepotizem in ekonomija. Samo na instagramu je imel 150 tisoč ogledov. Makedonija se je spraznila, zapustili so jo najboljši mladi ljudje, pa tudi veliko naših možganov srednjih let že doprinaša drugim družbam namesto makedonski. Statistike govorijo o stotisočih, ki odhajajo ne samo zaradi boljšega zasluzka, ampak tudi zaradi življenja brez ali vsaj z manj nepotizma in korupcije, zaradi čistega zraka - Skopje je eno od najbolj onesnaženih mest na svetu -, zaradi pločnikov, ki niso okupirani z avtomobili, zato ker želijo živeti v mestu, kjer se ljudje ustavijo ob rdeči luči na semaforju, kjer sodišče ni parodija iz Monty Pythona ... Korupcija in nepotizem sta s pomočjo političnih strank na steroidih. Sam se moram vsemu svojemu domačemu in mednarodnemu ugledu navkljub in tudi kljub vrednosti, ki jo moji filmi prinašajo družbi, redno spopadati s strankarskimi salieriji, ki poskušajo zaustaviti vsak moj projekt, tako kot je bilo leta 1982 ali pa 1978, ko sem poskušal dobiti državno štipendijo za študij na Poljskem."

Kako to, da ste se potem znašli ravno na fakulteti za film in fotografijo v južnem Illinoisu, in kaj vam je študij tam dal?

Zdi se, da igrajo ženske v vaših filmih vedno močnejše vloge. Ne samo v vašem predzadnjem filmu Vrba iz leta 2019, tudi v Kajmaku, ki obravnava tematiko malomeščanske hinavščine in osebne svobode v povezavi z vprašanjem materinstva, prevare in istospolne ljubezni, je tako. Zakaj so vam ženske bolj zanimive?
"Ženske so super. Imajo razkošen notranji svet. Samega sebe ne bi imenoval feminist, marveč humanist, res pa so kritiki, ki pravijo: Milčo Mančevski je naredil za ženske več kot nekatere feministke."

"Zavihal sem rokave in poslal pisma na trideset filmskih šol v ZDA. Nekaj me jih je sprejelo. Ravno takrat je v makedonski kinoteki predaval profesor Richard Blumenberg s fakultete v Južnem Illinoisu. Spoznala sva se in svetoval mi je, da mu pošljem svoja spričevala in dela. Poslal sem mu spričevala, same petice, kup nagrad z raznih tekmovanj, svoje objavljene članke, več kot sto jih je bilo, svoje kratke filme. Odgovoril mi je, da je komisija odločila, da me sprejme in da mi dodeli štipendijo. Pogojno, obdržal jo bom, če bom ohranil tak uspeh v šoli. Oddal sem stanovanje v stari hiši, ki jo je zgradil oče, spakiral kovčke, spominjam se, da je moja prtljaga tehtala 53 kilogramov, in odšel. Študij mi je omogočil, da se naučim obrti in da se seznanim z bistvom filma kot umetnosti, pa tudi da se vsakodnevno družim z ljudmi, ki so, kot jaz, dihali film, mislili samo nanj. Najpomembneje je bilo, da smo v okviru akademije veliko snemali. Praksa, ne filozofiranje. Naučili smo se vseh faz delanja filma. Ko sem diplomiral, sem imel posnetih deset kratkih filmov."

V Ameriko ste prvič odšli, kako simbolično, z enosmerno vozovnico. Ste si po diplomi kdaj zaželeli, da bi se s pridobljenim znanjem vrnili v domovino?
"Ne samo zaželel, tudi vrnil sem se. Istega leta, 1982, sem odšel v Pulj, da vidim jugoslovansko produkcijo, in nekaj filmov me je navdihnili. Sedel sem in napisal scenarij z naslovom Musaka. Film je na moje presenečenje takoj dobil produ-

Vas poleg modrega Rogovega ponija, s katerim se prevažate po New Yorku, s Slovenijo povezuje še kaj?
"Hahaha, poni je zelo pomemben. Obstaja pa še veliko veliko tega. Od Buldožerja in Pankrtov do Igorja, Zorana, Slavice in še veliko prijateljev iz Slovenije, s katerimi sem se družil v New Yorku, od herojev iz otroštva Iva Daneua in Vinka Jelovca do spoštovanja do sedanjega slovenskega ambasadorja v Makedoniji. In kokta, se razume, še vedno."

Študirali ste tudi fotografijo. Koliko se v tem tehnološko spremenjenem svetu sami sploh še ukvarjate z njo?
"Zdaj še več, ker nas je moderna tehnologija osvobodila precejšnjega dela diktature tehnike nad fotografijo. Veselim se svobode, ki jo daje umetnost, ustvarjena v enem samem trenutku, v nasprotju s filmom, pri katerem traja proces leta. Prav tako mi je všeč, da fotografije ni treba razlagati, preden jo ustvariš – spet v nasprotju s filmom. Ne potrebuješ niti milijonov niti drugih ljudi. Delaš molče in tiho."

“

Včasih se šalim, da sem postal režiser, da mi ne bi kak režiser uničil scenarija

”

centa, Makedonijo film. Všeč jim je bil scenarij, ker je bil odlično napisan, z natančnimi in hudomušnimi dialogi, zgodba pa je bila dinamična in predrzna. V bistvu je bil film pod zabavno površino zelo družbeno angažiran. Glavni junak je punker, fotograf, ki križari po Skopju na svojem motociklu in registrira življenje – seksualne trenutke, razredne razlike, zakoreninjeno korupcijo ... Takoj so se lotili priprav na projekt in na vsem lepem sem se pri dvaindvajsetih znašel v središču pozornosti – s kopico intervjujev in člankov o bodočem filmu. Začel sem priprave: storyboard, kasting, lokacije ... Moj profesor iz Illinoisa Mike Covell je privolil, da bo direktor fotografije. Igrala bi Sonja Savić in Fabijan Šovagović. Film je dobil izvrstne recenzije Gorana Markovića, Gorana Stefanovskega, Darka Markovića, podprla sta ga Dušan Makavejev in Mića Milošević.

Toda čas je mineval, projekt pa se ni premaknil z mrtve točke. Po dveh letih sem izvedel, da oblast projekta sicer ni zavrnila, podprla pa tudi ne. Starejši režiserji in kulturni establišment so prepričali politike, da je ta proameriški mulec z uhanom nevaren, in projekt je obtičal na ledu. Posnel sem tudi tri spote za Leb i sol, makedonska televizija jih je prepovedala brez pojasnila. Posnel sem spot za pesem Hot Day in Mexico skupine Bastion, predvajali so ga enkrat samkrat, in to v Beogradu. Občinstvo ga je sprejelo šokantno dobro, vseeno so ga po prvem predvajanju umaknili. Upajoč na podporo sem odnesel Musako na makedonsko televi-

S snemanja filma Kajmak
Foto: Osebni arhiv Milča Mančevskega

Milčo Mančevski

zijo, sprejeli so jo z odprtimi rokami in jo uvrstili v program. Spet so se začele priprave. Urednik redakcije Borko Zafirovski je zahteval seznam igralcev. Ko je videl, da na njem ni njegovega prijatelja Danča Čevrevskega, je odpovedal projekt. Takrat sem dojel, da sem porabil tri leta za veliko lekcijo, vendar Musake ne bo. Spakiral sem in se preselil v New York."

Tudi v Ameriki vaša pot do zvezd ni bila lahka. Uspeh je prišel šele, potem ko ste za pesem Tennessee leta 1991 naredili spot, ki ga je revija Rolling Stone razglasila za enega najboljših vseh časov. Kako pa ste živeli pred tem? Ste kdaj vrgli puško v koruzo?

T Delal sem vse, da bi preživel. Bil sem sodni prevajalec - sodeloval sem pri nekem zanimivem primeru, v katerem se je pojavil Scotland Yard -, delal sem kot pleskar, raznašal balone, bil vodič v hiši Ernesta Hemingwaya v Key Westu, raztovarjal sem tovornjake s filmsko opremo, nosil stativ direktorju fotografije, delal teleprompter, montiral dokumentarce, presnemaval poroke z evropskih videokaset na ameriške, snemal arhivski material za knjižnico v Harlemu, bil asistent režije ... Ves čas sem vzporedno razvijal svoje filmske projekte. Snemal sem kratke filme za svoj denar, eksperimentalni in razvijal svoj portfelj. Pisal sem scenarije in jih pošiljal producentom. Eden od njih je vzbudil interes. Nekaj producentov ga je hotelo odkupiti, toda niti eden ni verjel vame kot režiserja. Da bi dokazal, da vem, kaj delam, sem sklenil posneti prvih sedem minut tega scenarija. Zbral sem tri tisoč dolarjev, kasneje je ta vsota narasla na pet tisoč, in organiziral ekipo 30 profesionalcev. Tri dni snemanja, lokacija, studio, filmska oprema, filmski trak, igralci, statisti, montaža. Upal sem, da bom na podlagi posnetih sedmih minut dobil priložnost, da posnamem cel film. Namesto tega so se začeli zanimati zame ljudje iz glasbene industrije. Teh sedem minut jim je bilo všeč in ponudili so mi ustvarjanje glasbenih spotov. Zelo sem se razveselil, ker sem pet let po prihodu v New York končno dobil priložnost, da režiram. A bilo je kratkotrajno - v letu dni sem posnel samo tri spote in produktska družba me je odpustila. Nisem vedel, s čim naj plačam najemnino. Odkril sem nekega producenta, ki ni imel režiserja, ker se je njegov prejšnji preselil v Kalifornijo, pa sva se združila, dva luzerja. Prvi projekt, ki so nama ga ponudili, je bil spot za hip hop

pesem novega, neznanega benda Arrested Development iz Atlante. Proračun za spot je bil miniaturnen, zato je velika večina newyorških režiserjev spotov to delo zavrnila. Naročnik je bil nov, to je bil njegov prvi spot, zato je projekt ponujal vsem. Meni je bila pesem zelo všeč in imel sem vizijo, kakšen naj bo spot, ravno kontra kurantnemu trendu, namesto gangsterskega rapa, agresivnih tipov z zlatimi verigami v getu, naj bi promovirali skupnost, družino, harmonično življenje na vasi. Komaj sem jih prepričal, naj snemamo v črno-beli tehniki. Hotel sem vzpostaviti paralelo s fotografijo iz časa ameriške depresije v tridesetih letih minulega stoletja, z Dorotheo Lange, tudi s Cartier-Bressonom, z Robertom Frankom, Garryjem Winograndom ... Snemali smo dva dni blizu Atlante. Pesem je bila Tennessee. Ko se je spot pojavil na televiziji, je eksplodiral. Postal je 'buzz clip'. Bil je najbolj gledan spot sezone, osvojil je nagrado MTV, časopisa Rolling Stone, ki ga je uvrstil med sto najboljših spotov vseh časov, in nenadoma so me zasuli s ponudbami. Snemal sem nonstop – po newyorških strehah, v Meatpacking Districtu, Harlemu, filmskih studiijih, San Franciscu ... Nasnemal sem se."

Leta 1994 pa ste presenetili s filmskim debijem. Celovečerec *Pred dežjem* po vašem lastnem scenariju je imel izjemen uspeh, dobil je več kot 30 nagrad, celo zlatega leva na beneškem festivalu, prišel je tudi v najožji izbor za oskarja in zasedel na seznamu *New York Timesa* častno mesto med tisočericco najboljših filmov vseh časov. Toda tudi v tem primeru ni šlo brez ovir, tako da ste med snemanjem menda že dvomili, da ga boste sploh posneli do konca?

Tako je. Nekajkrat je bil ta film v zadnjih zdihljajih. Vse je šlo zelo hitro. V tistem času sem snemal glasbene spote in pisal scenarije, ki sem jih poskušal plasirati v Hollywoodu in New Yorku. Kratek sinopsis za Pred dežjem sem napisal bolj zase, misleč, da je nekomercialen in da ga nihče ne bo hotel financirati. Neki direktor fotografije, s ka-

Foto: Osebni arhiv Milča Mančevskega

terim sem sodeloval v New Yorku, mi je sugeriral, naj ga pošljem britanski producerski hiši Aim Productions in British Screenu. V Aim Productions so projekt zavrnil, češ da filmi iz treh delov niso več v modi, British Screenu pa je bil sinopsis strašno všeč in naročili so scenarij. Končal sem obveznosti v New Yorku in se izlozil na Jamajki, da napišem scenarij. Ne po pošti, osebno sem ga odnesel v London. Simon Perry in Steve Cleary sta ga prebrala še isti večer in mi drugi dan sporočila, da bosta podprla film. Ker nisem imel britanskega producenta, sta mi predlagala mlado produkcijo - in to je bila Aim Productions! Čeprav so bili tam najprej zavrnil projekt, smo se zdaj vsi delali Angleže.

ra. Pričeli smo snemati, ne da bi bila makedonska država sploh del koprodukcije. Producenti so sklenili, da negativa ne bodo redno pošiljali na razvijanje, da bi tako privarčevali pri transportu. Zato sploh nismo videli posnetega materiala, ko pa je po nekaj tednih negativ končno prispel v London, so iz laboratorija sporočili, da imamo tehnični problem s kamero in da je del gradiva uničen. Po dveh tednih snemanja je prišlo do največje krize. Channel 4 se je umaknil iz projekta in vsi financirji so se sestali, da se odločijo, ali sploh nadaljevati. Sam sploh nisem vedel, da se to dogaja. Financierjem je bilo ceneje prekiniti snemanje kot nadaljevati tvegano produkcijo. Toda Simon Perry je prevzel tveganje in vztrajal, da nadaljujemo. Nenadoma sem ugotovil, da v načrtu snemanja manjkajo določene scene – producenti so jih brez posveta z mano prečrtali. Dal sem odpoved in se vrnil s snemanja v hotel, pa so si premislili in vrnili scene v snemalni načrt. V tem času je skriptorka zapustila projekt in odšla na daljše snemanje h Kusturici, direktor fotografije pa se je vrnil v Pariz, ker mu je bilo snemanje naporno. Angažiral sem novega direktorja fotografije iz Francije in nadaljeval že naslednji dan. Montirali smo v Londonu, montažer Nic Gaster je bil steber filma. Njegovo znanje in predanost sta bila ključna, da je bil film končan. Ponosen sem, da sem se kljub vsemu nezaupanju mnogih ljudi v film in poleg vseh problemov zmozel odlično osredotočiti na delo. Borba za film me je žalostila in jezila, a mi je tudi dajala moč.”

Vas je uspeh vašega prvega filma presenetil in čemu ga pripisujete?

Po eni strani je bil povsem nepričakovan – nena-
doma daješ intervjuje za Le Monde, The New York
Times in japonski Playboy, Robert Redford se
ponuja kot producent naslednjega filma, Warren
Beatty, Nicole Kidman in Brad Pitt želijo delati s
teboj, v Benetkah te ustavljajo na ulici in hočejo
avtogram, organizirajo mednarodno znanstve-
no konferenco o tvojem filmu ... Neverjetno. Po
drugi strani sem vedno verjel vase in v svojo ume-
tnost, da ima to, kar delam, vrednost in da je samo
vprašanje časa, kdaj bo svet to odkril. Čemu pripri-
sujem uspeh? Ne vem. Vem le, da se ljudje čustve-
no zelo povezujejo s tem filmom in da je ta zveza
neverjetno močna. Še po četrtoletja mi govo-
rijo in pišejo, kako jih srce zaboli, ko se spomni-
jo tega filma. Pred kratkim mi je nekdo v Italiji
rekel, da se sploh ne spomni ne zgodbe ne česar-
koli iz filma, da pa se živo spominja občutkov, ki
jih je film vzbudil v njem, in da se je to občute-
nje vrnilo, ko je po dvajsetih letih ponovno gledal
film."

Že dolgo živite v New Yorku, kjer tudi predavate, vaši filmi pa so del učnega programa na mnogih

univerzah po svetu. Vem, da predalčkanja ne marate in da se odgovoru na vprašanje, ali ste makedonski ali ameriški režiser, najraje izognete, pa vendar ... Med sedmerico vaših celovečercov je samo eden, *Bikini Moon*, posnet v ZDA, vsi drugi, tudi vaš zadnji film *Kajmak*, so povezani z Makedonijo, posneti v Makedoniji, v makedonskem jeziku. Ste torej vendarle predvsem makedonski režiser? Kako gledate na povezavo med filmom in nacionalno identiteto?

"V ZDA sem odšel po maturi, tako da sem vse svoje odraslo življenje preživel tam. Vračam se iz New Yorka, da snemam v Makedoniji, pa tudi v Londonu, Nemčiji, Parizu, na Kubi ... Ne verjamem v nacionalne kinematografije, ampak v avtorje in dela. Mislim, da vrhunska dela prerastejo okolje, v katerem so nastala. Uvrščanje umetniških del v nacionalne kategorije je administrativna dejavnost. Rad delam v Makedoniji, vendar upam, da je to, kar je vrednega v mojih filmih, razumljivo, veljavno in uporabno za ljudi iz katerekoli kulture, to se iz priloženega tudi vidi. Umetnost govori o ljudeh, ne o zemljepisju. Kar se tiče filma in nacionalne identitete, je to dokaj zapleteno vprašanje, ker je identiteta polivalentna kategorija, na katero vpliva veliko stvari – od kulture vsakdanjega življenja do skupnih izkušenj, travm in radosti."

Vem tudi, da ne marate igranja na karto eksotike, toda - ali ni ta konec sveta, mislim na Balkan, z vsemi svojimi strastmi, nasprotji in protislovji že sam po sebi eksotičen?

"Mislim, da se rojevajo določena umetniška dela, določeni filmi, ki poskušajo unovčiti zahodni interes za balkansko eksotiko iz perspektive zahodnega gledalca. To je nekaj, s čimer se srečujem skoraj vse svoje življenje, in o tem sem napisal nekaj esejev, zadnji ima naslov *Great Expectations: When a Film Is Not Macedonian Enough*, v prevodu Velika pričakovanja: Ko film ni dovolj makedonski. Priporočam, da ga vaši bralci pogledajo na moji spletni strani. Vsekakor je zahodna potreba, da se določen del sveta, v tem primeru Balkan, eksotizira, v bistvu oblika rasizma."

Če ste razpad Jugoslavije opazovali od daleč, skozi poročanje New York Timesa, lahko sedanje počasno približevanje makedonske države EU in njene težave s sosedi opazujete tudi поблиže. Kako bi to komentirali?

"Ni samo počasno, ampak zelo zelo počasno. Mislim, da je vsem, ki količikoli spremljajo dogajanje v zvezi z Makedonijo in EU ter težave s sosedi, jasno, da je Makedonija hkrati tako žrtev bullyinga in evropskega licemerja kot tudi sokrivka v svojih problemih zaradi lastne nesposobnosti in nepoštenja."

Vaš Kajmak se dogaja pretežno v urbanem Skopju, čeprav je v njem prikazana tudi ruralna Makedonija. V filmu je nekaj aluzije na današnjo prestolnico z njenimi megalomanskimi novimi spomeniki in antičnimi ponaredk iz časa vladanja VMRO. Pravite, da Skopje res nikoli ni bilo ravno prelepo mesto, vendar pa tudi smešno, kot je danes, ni bilo?

"Pohlep in skorumpiranost mestnih oblasti, pa tudi nekaterih meščanov sta razlog, da je Skopje postalo skoraj neuporaben kraj za življenje."

Ko sva že pri smešnem, v nasprotju z vašimi prejšnjimi filmi ponuja Kajmak gledalcem v zgodbi o dveh (ne)povezanih skopskih družinah iz različnih socialnih okolij kar nekaj povoda za smeh, čeprav skozi solze. Navsezadnje je predstavljen kot mračna komedija ali vesela tragedija. Čemu gre pripisati ta vaš žanrski preskok?

"Občutil sem ustvarjalno potrebo, da se igram. Tudi pred tem sem snemal filme z elementi različnih žanrov – Prah z elementi vesterna, Sence z elementi grozljivke, v Materah je ena od treh zgodb dokumentarec ... Absurdna komedija ali črna komedija ali dramedija me je zmeraj privlačila. Nekatere stvari lahko poveš samo na ta način. Umetnik se mora igrati, raziskovati in to kombinirati z neutrudnim delom."

Verjetno ste poleg pohval navajeni tudi kritik, še zlasti od politikov, ker ne prikazujete Makedonije v najlepši luči, v njeni najboljši različici. Nekatere prejšnje oblasti v Skopju vas niso marale, kako pa je s sedanjo socialdemokratsko politično garnituro?

"Hahaha, jaz sem imel težave s kulturnim establišmentom neodvisno od politične stranke na oblasti. Konflikt ima korenine v treh stvareh. Prvič: politične stranke bi želele, da sem jim na uslugo, jaz pa tega nočem. Drugič: ljubosumje pri nekaterih kulturnih veljaki. Tretjič: napoti sem jim pri razdelitvi plena, to je letnega filmskega proračuna, ki bi ga oni razdelili med svoje privržence in tiste, ki jim plačajo podkupnino. Ko smo razvijali projekt Kajmak, smo zaprosili za podporo makedonske Agencije za film. Odobrili so nam samo tretjino zahtevane vsote. Obenem je agencija razdelila okrog 1,200.000 evrov filmom brez bančne garancije, kar je protizakonito. Največji del teh filmov ni bil nikoli posnet. Znašli

smo se brez financ za snemanje filma, a nam je na srečo podpora Danske, Nizozemske, Hrvaške in Eurimaža, sklada Sveta Evrope, omogočila, da izpeljemo projekt. Direktorja agencije, proti kateremu je vloženo več prijav in tožb drugih strank, sem prijavil protikorupcijski komisiji. Ugotovila je, da je kršil zakon in da gre za zlorabo, zato so od vlade zahtevali njegovo zamenjavo. Vlada je to ignorirala, mu pa potem niso obnovili pogodbe, ko mu je ta potekla, čeprav so ga štiri mesece ohranili na položaju brez nje. V tem času me je on žalil na tiskovnih konferencah in pri tujih partnerjih, seveda tudi pri politikih. No, ne vem, ali je to boljše ali slabše od tega, da sem bil devet let na črnem seznamu neke druge politične stranke, ker je prejšnja oblast paranoično prepoznala antistrankarski sentiment v nepolitičnem filmu Matera in ker sem zavrnil snemanje zgodovinskega spektakla po premierjevem diktatu?"

"Ne vpletaj se, ti nisi od tukaj," zabrusijo v vašem Pred dežjem vaščani Radetu Šerbedžiji v vlogi uspešnega, s pulitzerjem ovenčanega fotografa Aleksandra, ko se vrne iz Londona v rodno makedonsko vas. Ste tudi vi velikokrat slišali te besede?

"Da, čeprav nikoli tako neposredno."

Na vprašanje, kako je živeti v Londonu, odgovori ta isti fotograf takole: "Za tiste, ki znajo živeti, je lepo tu in tam." Gotovo tudi vas sprašujejo, kako je živeti v New Yorku, kako v Makedoniji?

"Hahaha, ponavadi me sprašujejo, kje mi je lepše, in jaz jim povem po resnici – nekatere stvari so lepše v New Yorku, nekatere v Makedoniji. Energija je boljša v New Yorku. Več se naredi, in tudi boljše, samozavest je visoka – res si v glavnem

Foto: Osebni arhiv Milča Mančevskega

mestu sveta. Ljudje se trudijo ustvariti nekaj, da bi bili originalni, najboljši in prvi v nečem, namesto da je, kot pri nas, kompliment to, da je nekaj podobno že vidnemu iz tujine. Odnosi so bolj jasni v New Yorku, neposredni, konkretni ... Toda v Makedoniji živijo ljudje, ki so mi zelo ljubi, brez katerih mi življenje ne bi bilo lepo. V Makedoniji tudi doživljam prepoznavanje – ko prepoznaš podobe, vonje, jezik, družbene odnose, govorico telesa, ker jih poznaš iz ranega otroštva, in zdi se mi, da je to zelo pomembno, da bi bilo življenje izpolnjeno."

Film Pred dežjem je na svoji rojstnodnevni zabavi, na katero ste bili povabljeni, pohvalil celo Mick Jagger, za sodelavce so se vam ponujali slavni igralci, da o nagradah ne govorim. Se vam zdi, da ste kot filmski umetnik dosegli vse, kar je mogoče doseči?

"Hmmm. Dobro, v pogledu konvencionalnega uspeha ne potrebujem ničesar več, ampak zdaj končno uživam v procesu. V umetniških rezultatih sem vedno užival, vendar proces ni bil prijeten zaradi težav s producenti. Zdaj naposled delam s profesionalnim, poštenim in privrženim timom, snemam tudi zaradi njih."

Vas Hollywood ustvarjalno res ni nikoli mikal? Pravite, da se ne bi podpisali pod 99,9 odstotka hollywoodske produkcije. Niste preveč kritični?

"Mogoče sem, toda pogledite, kakšno smetje snemajo. Seveda se najdejo v studijskem sistemu tudi remek dela, odlični filmi, ampak največji del hollywoodskih filmov je nastal zaradi in s pomočjo kalkulacij, ki nimajo nobene zveze z umetnostjo, niti s potrebo, da ustvariš nekaj trajnega, s čimer se boš iskreno dotakni gledalčevega srca. V življenju boš posnel morda deset filmov, morda manj. Zakaj bi zapravljal ta dragoceni čas in energijo za nekaj, za kar vnaprej veš, da ne bo optimalno! Zakaj to vem? Pomembne ustvarjalne odločitve v Hollywoodu zelo pogosto sprejemajo ljudje, ki niso ustvarjalni, imajo pa moč, da spremenijo scenarij, nabor igralcev ali končno različico filma. Hollywoodskim filmom vlada denar; le včasih se zgodi, da imajo producenti ali studijski šefi občutek za ustvarjalne potrebe določenega filma ali, kar je še redkeje, da se režiser iz različnih razlogov le vsili, toda standardna praksa je, da kreativne odločitve sprejemajo poslovni šefi ali celo administratorji."

Zame je to nezdružljivo z umetniškim procesom. Ne govorim na pamet - v Ameriki snemam že zelo dolgo in v določenem obdobju nekaj let so mi vsi veliki studii od Universal in Warner Brotheresa do Paramounta, Foxa in Columbia/Sonyja ponudili na desetine in desetine hollywoodskih

filmov. V delovnem procesu na teh projektih sem ugotovil, da ne bom imel ustvarjalne svobode, ki je po mojem nujna za umetnost. Obenem tudi proces sam ni bil prijeten zaradi tega z nasmeškom pospremljenega pritiska, hinavščine in prikrita paranoje. Na koncu bi izpadlo, da snemam samo zaradi neverjetne marketinške podpore, ki jo ponuja Hollywood, in zaradi visokega honorarja. Niti eno niti drugo ni odločilno, ni težko biti skromen pri vprašanju, ali ti film množično dis-

tribuirajo ali ne, in pri honorarju, če si zadovoljen z ustvarjalnim rezultatom. Lažje spiš."

Kaj mislite o evropskem filmu? Katera filmska produkcija se vam zdi ta čas umetniško najmočnejša?

"Tako kot v Hollywoodu tudi v Evropi snemajo dobre in slabe filme. Ne gledam jih geografsko, marveč kot dela posameznikov. Prednost Evrope je v tem, da je avtor tukaj spoštovan."

GLOBAL

IZBOR NAJBOLJŠIH ČLANKOV IZ SVETOVNEGA TISKA

FEBRUAR 2023
CENA: 5,50 €

Informacije in naročila:
www.revijaglobal.si
Telefon: 01 230 65 30

Kako živeti v katastrofi

Planetarna kriza je čedalje izdatnejša hrana za razmišljanje

Spirale zablod

Umetna inteligenca diktatorjem omogoča, da so še nevarnejši

Princ teme

Kako se je Ozzy vnil iz pekla

Ime česa je Brangelina?

Zakaj mediji ne morejo pozabiti njune ločitve

“Počutim se nevidno!”

Najstniki so vse bolj osamljeni, šole pa njihov položaj še poslabšujejo

Žalovanje ne poteka v petih stopnjah

“To vem umrl mi je ...”

Irpinj – mesto prihodnosti • Neomejena čista energija • ...
Velika loterijska goljufija • Kako preišči ...
...na generacija

ŽE V PRODAJI!